

Konya İlindeki Birinci Basamak Sağlık Çalışanlarının Organ Bağışı Hakkındaki Bilgi Tutum Ve Davranışları

Knowledge and Behavior of Organic Donation among Primary Health Care Workers in Konya Province

**Burak Kurt¹, Dilek Öztaş², Hüseyin İlter³, Muhsin Akbaba⁴,
Tolga Ozan³, Esra Güneş³**

¹ Kastamonu Merkez Toplum Sağlığı Merkezi, Kastamonu

² Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Ankara

³ T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, Ankara

⁴ Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Adana

Yazışma Adresi / Correspondence:

Burak Kurt

Hepkebirler Mah. Cumhuriyet Cad. No:64 (Eski Sağlık Müdürlüğü Binası) Merkez/KASTAMONU

T: +90 533 661 05 33 E-mail: kurtburak@msn.com

Geliş Tarihi / Received : 27.04.2018 Kabul Tarihi / Accepted : 07.06.2018

Öz

Amaç Bu çalışmanın amacı; birinci basamak sağlık çalışanlarının organ bağışına karşı bilgi, tutum ve davranışlarını araştırmaktır..
Sakarya Tıp Dergisi, 2018, 8(3):497-504)

Gereç ve Yöntem Bu çalışma, kesitsel tipte tanımlayıcı bir araştırmadır. Gerekli izinler alındıktan sonra, anket formu Türkiye Halk Sağlığı Kurumu tarafından 21 Haziran-31 Ağustos 2017 tarihleri arasında Konya ilinde çalışan tüm birinci basamak sağlık çalışanlarına internet üzerinden gönderilmiştir. Toplam 1400 kişilik hedef kitleden 1125'i katılım sağlamıştır (%80,4) Verilerin istatistiksel değerlendirilmesinde SPSS programı kullanılmıştır.

Bulgular Organ bağışı hakkında yeterli bilgisi olduğunu düşünenlerin oranı %52,4 idi. %55,6'sı organ bağışı ile ilgili bilgilerini ders kitabı ve seminerlerden, %49,1'i internetten ve %43,1'i de televizyondan edindiklerini bildirmişti. %47,1'i organ bağışında bulunmayı düşünüyordu. Buna rağmen sadece %6,8'inin organ bağışında bulunmuştu. %70,1'i kendisine organ nakli yapılmasını kabul edeceğini beyan ediyordu.

Sonuç Sağlık çalışanları hasta ve hasta yakınları ile olan yakın iletişimlerinden dolayı organ bağışının artırılması çalışmalarında anahtar role sahiptirler. Sağlık çalışanlarının organ bağışı konusuna yaklaşımının bilinmesi ile bu alandaki etkinliklerini artırmak mümkün olabilecek gibi görünmektedir.

Anahtar Kelimeler Sağlık çalışanı; Organ bağışı; Bilgi; Tutum; Davranış

Abstract

Objective The aim of this study is to investigate the knowledge, attitudes and behaviors of primary health care providers against organ donation.
(Sakarya Med J, 2018, 8(3):497-504).

Materials and Methods This research is a cross-sectional descriptive study. After obtaining the necessary permits, Public Health Agency of Turkey sent questionnaire form by internet from 21 June to 31 August 2017 to all primary health care workers in Konya province. A total of 1125 people participated from the target group of 1400 (80.4%). SPSS software was used in statistical evaluation of the data.

Results The rate of those who think that they had sufficient information about organ donation was 52.4%. 55.6% had been informed about organ donation from textbooks and seminars, 49.1% from internet and 43.1% from television. 47.1% were considering organ donation. However, only 6.8% were found to have organs donated. 70.1% stated that they would accept organ transplantation.

Conclusion Healthcare workers have a key role in increasing organ donation due to close communication with patients and their relatives. It seems possible to increase the activities in this area by knowing the approach of health workers to organ donation.

Keywords Primary care; Health worker; Organ donation; Knowledge; Attitude

Giriş

Organ bağışı; kişi hayatta iken, serbest iradesi ile tıbben yaşamı sona erdikten sonra doku ve organlarının başka hastaların tedavisi için kullanılmasına izin vermesi ve bunu belgelendirmesidir.^{1,2} Ülkemizde kalp, akciğer, böbrek, karaciğer ve pankreas gibi organlar; kalp kapağı, gözün kornea tabakası, kas ve kemik iliği gibi dokular başarıyla nakledilebilmektedir.^{2,3}

Organ bağışı, canlı vericiden ve kadavradan olmak üzere iki şekilde yapılır. Canlı vericiden organ naklinde organ yaşamakta olan sağlıklı bir kişiden alınır. Genellikle 4. dereceye kadar yakın akrabalarından uygun organlarından birinin alınıp nakil yapılabilmesine kanunlar izin vermektedir. Kadavradan organ naklinde ise organları alınan kişi tıbben ölmüştür. Bağışta bulunduğu organlar ihtiyacı olan ve doku uyumu bulunan hastalara nakledilir.⁴

Ülkemizde organ bağışıyla ilgili çalışmalar ve uygulamalar 2238 sayılı “Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Yasası” ve “Organ ve Doku Nakli Hizmetleri Yönetmeliği” doğrultusunda yapılmaktadır.^{5,6}

Avrupa ülkelerinde organ nakillerinin çoğu kadavradan temin edilirken⁷, ülkemizde ise tam tersine %75-80 canlıdan nakiller yapılmaktadır.⁸ Bu sebeple, nakil sırasında bekleyen hasta sayısı, verici sayısı arasında çok büyük bir uçurum vardır ve bu sorun nakil programlarını oldukça kısıtlamaktadır.

Sağlık çalışanlarının eğitiminde organ nakline gerekli önemin verilmesi, bu konuda yeterli toplumsal bilincin oluşmasında etkili yollardan birisidir.⁹ Organ bağışlarını artırmak için, bu konuda bilgi veren sağlık çalışanlarının eğitim düzeyinin ve farkındalığının önemli olduğu gösterilmiştir.¹⁰

Bu çalışma birinci basamak sağlık çalışanlarının organ bağışına karşı bilgi, tutum ve davranışlarını araştırmaktadır. Toplumu yönlendirecek bu kişilerin, organ bağışı hakkında farkındalıklarını arttırmak ve konunun gündemde tutulması da amaçlanmıştır.

Gereç ve Yöntemler

Araştırmanın Örnekleme ve Veri Toplama Aracı

“Birinci Basamak Çalışanlarının Organ Bağışı İle İlgili Algı Ve Bilgi Düzeylerinin Araştırılması” başlıklı anket formu, Türkiye Halk Sağlığı Kurumu Başkanlığı tarafından 21 Haziran-31 Ağustos 2017 tarihleri arasında internet üzerinden Konya ilinde çalışan tüm birinci basamak sağlık çalışanlarına gönderilmiştir. Toplam 1400 kişilik hedef kitleden 1125’i katılım sağlamıştır (%80,4)

Verilerin Değerlendirilmesi

Anket sonucunda elde edilen verilerin istatistiksel değerlendirilmesinde SPSS (Statistical Package for Social Science) 23.0 programı kullanılmıştır. Veriler, yüzde ve ortalama kullanılarak değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Etik Yönü

Araştırmaya başlamadan önce Türkiye Halk Sağlığı Kurumu Başkanlığı’ndan ve Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu’ndan izin alınmıştır. Katılımcılardan ise ankete başlamadan önce araştırmanın amacı ve önemi hakkında bilgi verilip online izin alınmıştır.

Bulgular

Katılımcıların %64'ü kadın, %36'sı erkekti. %76,2'si 30-49 yaş arasındaydı. %44,8'i pratisyen doktor, %28,3'ü ebe, %18'i hemşireydi. %75,5'i 4 yıllık lisans ve üzeri eğitim seviyesine sahipti. (Tablo 1)

Tablo 1. Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri

		Sayı	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	720	64,0
	Erkek	405	36,0
Yaş	20-29	141	12,5
	30-39	421	37,4
	40-49	436	38,8
	50-59	116	10,3
	60 ve üzeri	11	1,0
Meslek	Pratisyen Doktor	504	44,8
	Ebe	318	28,3
	Hemşire	203	18,0
	Uzman Doktor	50	4,4
	Sağlık Memuru	19	1,7
	Tıbbi Sekreter	1	0,1
	Diğer	30	2,7
Öğrenim Durumu	İlköğretim	2	0,2
	Lise	92	8,2
	Önlisans	182	16,2
	Lisans	747	66,4
	Yüksek Lisans ve üzeri	102	9,1

Katılımcıların %52,4'ü organ bağışı hakkında yeterli bilgisi olduğunu düşünüyordu. Organ bağışı hakkındaki bilgileri en çok ders kitabı ve seminerlerden, bundan sonra ise internet ve televizyondan elde etmişlerdi. Organ bağışı talebinde bulunmamış bir kişiden organ nakli gerçekleştirebilme şartları sorulduğunda, %83'ü birinci dereceden iki yakının onayı, %43,6'sı beyin ölümü gerçekleşmesi, %15,6'sı doktorun onay vermesi gerekir şeklinde yanıt vermiştir. Bağışlanabilen organlar sorulduğunda %90'ın üzerinde böbrek, kalp, akciğer ve karaciğer bilinirken, akciğer, kalp kapağı, pankreas ve ince bağırsak nakli konusunda bilgi düzeyi eksik kalmıştır. (Tablo 2)

Tablo 2. Katılımcıların Organ Bağışı Konusundaki Bilgi, Tutum ve Davranışları-1

		Sayı	Yüzde
Organ bağışı hakkında yeterli bilginiz olduğunu düşünüyor musunuz?	Evet	590	52,4
	Hayır	535	47,6
Organ bağışı hakkındaki bilgilerinizi nereden edindiniz?	Ders Kitabı, Seminer	625	55,6
	İnternet	552	49,1
	Televizyon	485	43,1
	Çevre	252	22,4
	Organ Bağışı Merkezi	78	6,9
	Diğer	35	3,1

Tablo 2. Katılımcıların Organ Bağışı Konusundaki Bilgi, Tutum ve Davranışları-1

	Sayı	Yüzde
Daha önceden organ bağışı talebinde bulunmamış bir kişiden hangi şartlarda organ nakli gerçekleştirilebilir?		
I. Dereceden iki yakının onayı	934	83,0
Beyin ölümünün gerçekleşmesi	491	43,6
Doktorun onay vermesi	176	15,6
Suni solunum cihazına bağlı olması	31	2,8
Yoğun bakımda yatması	15	1,3
Sizce hangi organlar bağışlanabilir?		
Böbrek	1084	96,4
Kalp	1031	91,6
Kornea	1028	91,4
Karaciğer	1024	91,0
Akciğer	656	58,3
Kalp Kapağı	634	56,4
Pankreas	435	38,7
İnce Bağırsak	277	24,6

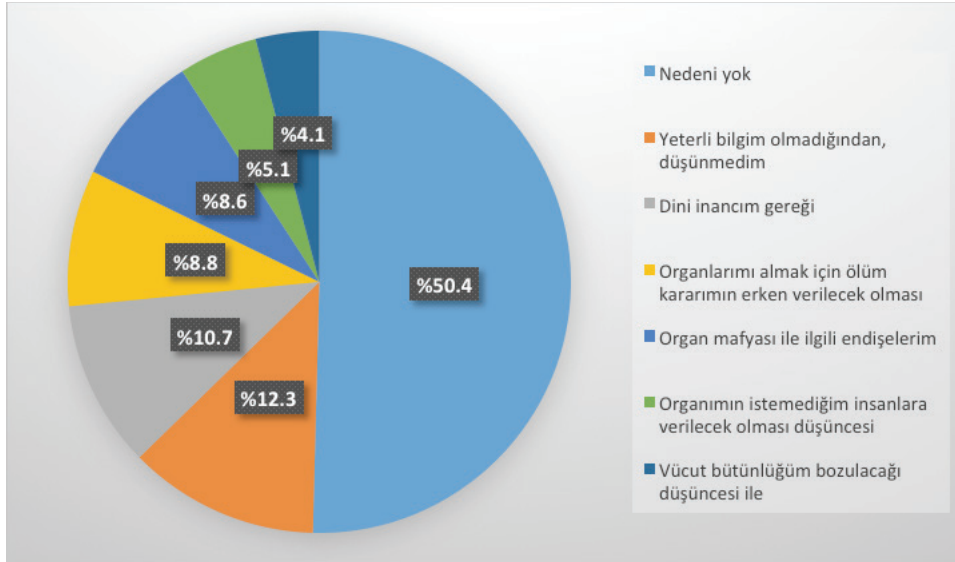
Beyin ölümü kararını hangi doktorların onayı gerektiği sorulduğunda, %65 oranında nöroloji uzmanı, %50 civarında anestezi, beyin cerrahisi ve yoğun bakım uzmanı gerektiği cevabı alınmıştır. Katılımcıların %47,1'i organ bağışında bulunmayı düşünürken, %12,4'ü bu soruya olumsuz yanıt vermiş %40,5'i ise kararsız olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların %6,8'i daha önce organ bağışında bulunmuşken, %4,6'sı organ bağış kartının olduğunu ifade etmişti. Katılımcıların %10,6'sının akrabalarında ya da yakın çevresinde organ bağışında bulunan vardı. %70,1'i kendisine organ nakli yapılmasını kabul ederken, %5,8'i kabul etmiyor, %24,1'i ise kararsızdı. (Tablo 3)

Tablo 3. Katılımcıların Organ Bağışı Konusundaki Bilgi, Tutum ve Davranışları-2

	Sayı	Yüzde
Beyin ölümü kararını vermek için hangi doktorların onayı gerekir?		
Nöroloji Uzmanı	731	65,0
Anestezi Uzmanı	573	50,9
Beyin Cerrahisi Uzmanı	570	50,7
Yoğun Bakım Uzmanı	564	50,1
Kardiyoloji Uzmanı	486	43,2
Dahiliye Uzmanı	243	21,6
Göğüs Hastalıkları Uzmanı	98	8,7
Organ bağışında bulunmayı düşünür müsünüz?		
Evet	530	47,1
Hayır	139	12,4
Kararsız	456	40,5
Daha önce organ bağışında bulundunuz mu?		
Evet	77	6,8
Hayır	1048	93,2
Organ bağış kartınız var mı?		
Evet	52	4,6
Hayır	1073	95,4
Akrabalarınızda ya da yakın çevrenizde organ bağışında bulunan var mı?		
Evet	119	10,6
Hayır	697	62,0
Bilgim yok	309	27,4
Kendinize organ nakli yapılmasını kabul eder misiniz?		
Evet	789	70,1
Hayır	65	5,8
Kararsız	271	24,1

Katılımcılara organ bağışı yapmak istememe nedenleri sorulduğunda, %50,4'ü herhangi bir neden

belirtmemiş, %12,3'ü konu hakkında yeterli bilgisi olmadığını ifade etmiş, %10,7'si dini nedenleri öne sürmüştü, %8,8'i organlarını almak için ölüm kararının erken verileceğini düşünmüş, %8,6'sı organ mafyası ile ilgili endişeleri olduğunu belirtmiş, %5,1'i organlarını istemediği insanlara verileceğini düşünmüş ve %4,1'i vücut bütünlüğünün bozulacağını düşünmüştü. (Tablo 4)

Şekil 1. Katılımcıların Organ Bağışı Yapmak İstememe Nedenleri

Tartışma

Birinci basamak sağlık çalışanlarının organ bağışı hakkındaki bilgi tutum ve davranışlarını belirlemeyi amaçladığımız bu çalışmada, organ bağışı hakkında yeterli bilgisi olduğunu düşünenlerin oranı %52,4 idi. Aydın'da üniversite hastanesi personeli üzerinde yapılan çalışmada¹¹ bu oran %50,2, Afyon'da sağlık çalışanları ve hastalar üzerinde yapılan çalışmada¹² ise %49 olarak bulunmuştur. Kişilerin eğitim düzeyinin artmasıyla beraber, organ bağış sayılarının da artacağını düşünüyoruz. Çalışmamıza katılanların %55,6'sı organ bağışı ile ilgili bilgilerini ders kitabı ve seminerlerden, %49,1'i internetten ve %43,1'i de televizyondan edindiklerini bildirmişti. Diyarbakır'da lise öğrencileri üzerinde yapılan araştırmada %57.6 ile radyo-tv ilk sırada yer alırken, %38.1'i okuldan, %36.2'si internetten, %33.4'ü gazete ve dergilerden, %31.5'i sağlık kuruluşundan, %10.9'u ise diğer (anne, baba, arkadaş vs.) kaynaklardan bilgi edindiklerini belirtmişlerdi.¹³ Organ bağışı ile ilgili olumlu görüş oluşturulması için yayın organlarına, özellikle görsel medyaya, önemli görevler düşmektedir. Organ bağışını destekleyici programların yapılarak toplumun bilgilendirilmesi, toplum tarafından sevilen kişilerce konunun işlenmesi bağış oranını önemli ölçüde arttırabilecektir.

Daha önceden organ bağışı talebinde bulunmamış bir kişiden hangi şartlarda organ nakli gerçekleştirilebilir diye sorulduğunda, katılımcıların %83'ü 1. Dereceden yakının onayı, %43,6'sı beyin ölümünün gerçekleşmesi, %15,6'sı doktorun onay vermesi, gereklidir şeklinde cevap vermiştir. Isparta'da üniversite personeli üzerinde yapılan çalışmada bu oranlar sırasıyla %47,4, %31,9 ve %8,1 şeklinde bulunmuştur.¹ Beyin ölümünün daha düşük oranlarda bildirilmesi, insanların bu konuda bilgilerinin yeterli olmadığını göstermektedir. Bu sonuç organ bağışı ve nakliyle ilgili toplumdaki gerçek dışı inanışları göstermektedir.

Organ nakli kanununun 2014 değişikliğine göre;⁵ "tıbbi ölümün gerçekleştiğine, biri nörolog veya

nöroşirürjiyen, biri de anesteziyoloji ve reanimasyon veya yoğun bakım uzmanından oluşan iki hekim tarafından kanıta dayalı tıp kurallarına uygun olarak oy birliği ile karar verilir.” Daha önceki şeklinde “biri kardiyolog, biri nörolog, biri nöroşirürjiyen ve biri de anesteziyoloji ve reanimasyon uzmanından oluşan 4 kişilik hekimler kurulunca oy birliği ile saptanır.” denilmektedir.¹⁴ Çalışmamıza katılanların birçoğu bu değişiklikten habersizdi. 43,2’si kardiyolog, %21,6’sı dahiliye, %8,7’si göğüs hastalıkları uzmanının onayı gerektiğini sanıyordu.

Çalışmamıza katılanların %47,1’i organ bağışında bulunmayı düşünüyordu. Buna rağmen sadece %6,8’inin organ bağışında bulunmuştu. Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada katılımcıların %91,1’inin organ bağışlamayı düşündüğünü fakat sadece %3,8’inin organ bağışında bulunduğunu saptanmıştır.¹⁵ Sağlık yüksekokulunda yapılan benzer bir çalışmada da katılımcıların %98,8’inin organ bağışını önemli bulduğunu belirtmiş fakat %94,7’si henüz organ bağışı yapmadığını ifade etmiştir.¹⁶ Bu sonuçlar organ nakli ve bağışının önünde psikolojik etkilerin olduğunu göstermektedir. Nakil ve bağış konusunda başarının artması için nakil merkezlerinde çalışan koordinatörlerin iletişim ve halkla ilişkiler konusunda eğitimi olması, psikolojik sorunların aşılmasında yararlı olacaktır.

Çalışmamızda akrabalarında ya da yakın çevresinde organ bağışında bulunanların oranı %10,6 idi. Isparta’da çalışan tıp fakültesi personellerinde bu oran benzer olarak %9,7 bulunmuştur.¹⁷ Kişilerin akraba veya yakın çevresinde organ bağışında bulunan bireylerin olması, organ bağışındaki deneyimleri gözlemllemek ve empati kurmak açısından önemlidir.

Çalışmamıza katılanların %70,1’i kendisine organ nakli yapılmasını kabul edeceğini beyan etmişti. Aydın’da üniversite hastanesi personeli üzerinde yapılan çalışmada da bu oran benzer şekilde %74,7 olarak bulunmuştu.¹¹ kendisine organ bağışı yapılmasını kabul etmenin, başkasına bağış yapmaktan daha fazla oranda olması, kişilerin bağış işlemi sırasındaki kaygılarıyla ilgili olabilir.

Son olarak, katılımcılara organ bağışı yapmak istememe nedenleri sorulduğunda, %50,4’ü herhangi bir neden belirtmemiş, %12,3’ü konu hakkında yeterli bilgisi olmadığını ifade etmiş, %10,7’si dini nedenleri öne sürmüştü, %8,8’i organlarını almak için ölüm kararının erken verileceğini düşünmüş, %8,6’sı organ mafyası ile ilgili endişeleri olduğunu belirtmiş, %5,1’i organlarını istemediği insanlara verileceğini düşünmüş ve %4,1’i vücut bütünlüğünün bozulacağını düşünmüştü. Hemşirelik son sınıf öğrencilerinde yapılan bir araştırmada öğrencilerin organ bağışında bulunmayı istememe nedenlerinin başında; vücut bütünlüğünün bozulmasını istememe düşüncesi (%33,3), organ mafyası ile ilgili kaygılar (%29,2), dinsel nedenler (%26,4) ve organlarını almak için ölüm kararının erken verileceği (%26,4) düşünceleri gelmekteydi.¹⁸ Türkiye’de organ temininde yaşanan sıkıntılar incelendiğinde hem sağlık personeli hem de toplum düzeyinde eğitim eksikliğinin önemli bir yer aldığı görülmektedir. Organ nakli ve bağışı konusunda toplumun ve özellikle sağlık personelinin eğitimi ve bu konuda olumlu tutum içinde bulunmaları organ nakli ve bağışının sayısının artması için çok önemlidir.¹⁹ Ülkemizde Diyanet İşleri Yüksek Kurulu 1980 yılında 396 sayılı kararı ile organ naklinin İslam dinince uygun olduğunu bildirmiştir.²⁰ Dini açıdan organ bağışının uygun olduğu topluma anlatılmalıdır.

Sonuç

Sağlık çalışanları hasta ve hasta yakınları ile olan yakın iletişimlerinden dolayı organ bağışının art-

tırılması çalışmalarında anahtar role sahiptirler. Bu kişiler potansiyel vericileri saptayarak, organ bağışına yönlendirebilirler. Örnek olması açısından organ ve doku nakli konusunda kendileri bağışçı olabilirler. Sağlık çalışanlarının organ bağış konusuna yaklaşımlarının bilinmesi ile bu alandaki etkinliklerini artırmak mümkün olabilecek gibi görünmektedir.

Sakarya Tıp Dergisi
2018;8(3):497-504

KURT ve Ark.
Konya İlindeki Birinci Basamak Sağlık Çalışanlarının
Organ Bağış Hakkındaki Bilgi Tutum Ve Davranışları

1. Akış M, Katırcı E, Uludağ HY ve ark. Süleyman Demirel Üniversitesi Personelinin Organ Doku Bağışı ve Nakli Hakkındaki Bilgi ve Tutumları. Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi 2008; 15(4): 28-33
2. Şipkin S, Şen B, Akan S, Tuna Malak A. Onsekiz Mart Üniversitesi Tıp Fakültesi, İlahiyat Fakültesi ve Güzel Sanatlar Fakültesi Öğretim Elemanlarının Organ Bağışına Bakış Açılarının İncelenmesi. ADÜ Tıp Fakültesi Dergisi 2010; 11(1): 19-25
3. Özdağ N. Organ Nakli Ve Bağışına Toplumun Bakışı. Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi 2001; 5: 46-54
4. Doğan P, Toprak D. Organ nakli tanımı, kapsamı, dini ve kanuni yönü. Aile Hekimliği Dergisi 2009; 3(2): 1-8.
5. Organ ve doku alınması, saklanması, aşılması ve nakli hakkında kanun. Erişke: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2238.pdf>
6. Organ ve doku nakli hizmetleri yönetmeliği. Erişke: <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.15860&MevzuatTikisi=0&sourceXmIsearch=organ%20ve>
7. Murphy PG, Smith M: Towards a framework for organ donation in the UK. Br J Anaesth 2012;108 Suppl 1:i56-67
8. Okka B, Demireli O: Konya ilinde halkın organ bağışı konusuna bakış açılarının değerlendirilmesi. Türkiye Klinikleri J Med Ethics 2008;16:148-158
9. Najafizadeh K, Shiemorteza M, Jamali M, Ghorbani F, Hamidinia S, Assari S, Moghani-Lankarani M: Attitudes of medical students about brain death and organ donation. Transplant Proc 2009;41:2707-2710.
10. Mekahli D, Liutkus A, Fargue S, Ranchin B, Cochat P: Survey of first-year medical students to assess their knowledge and attitudes toward organ transplantation and donation. Transplant Proc 2009;41:634-638.
11. Cillimoğlu AO, Yılmaz S, Oğurlu M. Adnan Menderes Üniversitesi Hastanesi Personelinin Organ-Doku Bağışı ve Nakli Hakkındaki Bilgi ve Düşünceleri. Türk Nefroloji Diyaliz ve Transplantasyon Dergisi, 2016, 25 (3): 254-262.
12. Efil S, Şişe Ş, Üzel H, Eser O. Afyon İlinde Halkın ve Afyon Kocatepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Sağlık Çalışanlarının Organ Bağışı Konusuna İlgilerinin Değerlendirilmesi. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 2013;2(3): 361-384.
13. Çetin Y. Diyarbakır Kent Merkezinde Bulunan Ortaöğretim Öğrencilerinin Organ Bağışı İle İlgili Bilgi Düzeyi Ve Tutumları. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2013.
14. Organ ve doku alınması, saklanması, aşılması ve nakli hakkında kanun (2594 sayılı Kanun ile değişik hali). Erişke: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2238-19820121.pdf>
15. Kılıç S, Koçak N, Türker T, Gürpınar H, Gülerik, D. Kız Üniversite Öğrencilerinin Organ Bağışı Konusundaki Tutumları ve Bu Tutumlara Etki Eden Faktörler. Gülhane Tıp Dergisi, 2010; 52 (1): 36-40.
16. Vıdan AK, Peker S, Üçer B. Akşehir Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin Organ Bağışı ile İlgili Tutumlarının Belirlenmesi. TAF Preventive Medicine Bulletin, 2011; 10 (2): 175-80.
17. Kara S, Salman Z, Öngel K: Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi sağlık personelinin organ bağışına bakışı. Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi 2012;11:33-39.
18. Savaşer S, Mutlu B, Çağlar S, Doğan Z, Canbulat N. Hemşirelik Son Sınıf Öğrencilerinin Organ Bağışına Bakışları. İ.Ü.F.N. Hem. Derg (2012) Cilt 20 - Sayı 1: 1-9
19. Keçecioglu, N. B. (2003). Organ Bağışı Sayısını Artırmak İçin Uzun Vadeli Yatırım: Toplum Eğitimi. Diyaliz Transplantasyon ve Yanık, 14 (3): 163-166.
20. Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu 396 Sayılı Kararı, 1980. Erişke: <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dy/Kurulkararlari.aspx?Konuld=1>